

stronach, nie przytłacza czytelnika, ale prowadzi go przez koncepcyjny, przemyślany, logiczny, uporządkowany wykład na temat profesjonalnego rozwoju nauczyciela religii, zachęca do refleksji, inspirowanie do zmiany dotychczasowych zaistniałych form wychowania chrześcijańskiego, pokazując jego zasadność.

Ostrość sądów dotyczących oceny aktualnego stanu kompetencji nauczycieli religii, ich braku znajomości reguł psychologii, pedagogiki czy w wielu przypadkach niepodjęmowania przez katechetów wysiłku związanego z rozwojem religijnym, duchowym, których Autorka nie unika, chociaż może u niektórych wzbudzać ambiwalentne uczucia, wydaje się koniecznym elementem rzetelnej debaty o stanie aktualnego poziomu profesjonalnego rozwoju nauczyciela religii i pobudzać do zmiany dotychczasowych form permanentnej formacji katechetów w diecezjach.

Niewątpliwą trudnością, z jaką musiała się zmierzyć Autorka, była konieczność skonfrontowania i zestawienia różnych koncepcji profesjonalnego rozwoju nauczyciela oraz poddania ich krytycznej analizie i odniesienia do sytuacji zawodowej nauczyciela religii. Kolejną niedogodnością w studiach nad twórczym rozwojem nauczyciela religii była specyfika samego przedmiotu badań, który w swym teoretycznym opracowaniu nastawiony jest na praktyczne wykorzystanie.

Książka Anny Zellma jest godna polecenia. Pod powierzchnią pedagogicznych, psychologicznych, teologiczno-katechetycznych teorii ujawnia się profesjonalny dyskurs Autorki, który wyraża jej zdolność do budowania (niełatwych) połączeń teorii z praktyką.

Magdalena Stach-Hejusz

Peryferie wiary wyzwaniem dla Kościoła, red. W. Przygoda, M. Fijałkowski, Wydawnictwo KUL, Lublin 2015 (Teologia pastoralna w Polsce 4), ss. 261, ISBN 978-83-8061-009-5.

Papież Franciszek w ogłoszonej 24 listopada 2013 roku adhortacji apostołkiej *Evangelii gaudium* podkreślił, iż każdy chrześcijanin i każda wspólnota kościelna powinni wyjść z własnej wygody i zdobyć się na odwagę, by „dotrzeć na wszystkie peryferie świata, potrzebujące światła Ewangelii” (nr 20). Zsekularyzowanych peryferiów wiary chrześcijańskiej nie trzeba szukać gdzieś w odległych krajach świata. One są blisko nas, są wokół nas, niekiedy są także w nas. Problem coraz wyraźniej zauważalnych połączy „terytoriów postchrześcijańskich” jest wielkim wyzwaniem dla Kościoła także w Polsce, a w związku z tym także istotnym przedmiotem badań i refleksji teologów pastoralnych. W kontekście nasilającego się zjawiska sekularyzacji w krajach zachodnich, Paweł VI w adhortacji apostoł-

skiej *Evangelii nuntiandi* użył po raz pierwszy w języku urzędowym Kościoła pojęcia „preewangelizacja”, na oznaczenie ewangelizacji początkującej i niepełnej (nr 51). To pojęcie, a przede wszystkim kryjący się za nim problem, stało się inspiracją dla zarządu i członków Polskiego Stowarzyszenia Pastoralistów, którzy na sympozjum pod hasłem: „Preewangelizacja jako wyzwanie dla Kościoła”, jakie miało miejsce 5-6 maja 2014 roku w Porszewicach koło Łodzi, podjęli refleksję nad istotą i różnymi aspektami preewangelizacji. W trakcie podsumowania sympozjum została przyjęta uchwała, iż kolejna publikacja w serii: „Teologia pastoralna w Polsce” zostanie poświęcona temu zagadnieniu. W międzyczasie wpłynęły do redakcji nowe artykuły, a redaktorzy podjęli decyzję, że zawartość książki najlepiej odda tytuł: *Peryferie wiary wyzwaniem dla Kościoła* (s. 12).

Prezentowana publikacja jest już czwartą z kolei pozycją wydawaną w serii „Teologia pastoralna w Polsce” (*Ewangelizacja odpowiedzią Kościoła w Polsce na wyzwania współczesności*, Sandomierz 2011; *Świadectwo w służbie ewangelizacji*, Lublin 2012; *Duszpasterstwo wobec kryzysu wiary*, Lublin 2013). Warto podkreślić, że do Rady Naukowej tej serii weszli reprezentanci najważniejszych środowisk teologii pastoralnej w Polsce: ks. prof. dr hab. Maciej Ostrowski (UPJPII Kraków), ks. prof. dr hab. Adam Przybecki (UAM Poznań), ks. prof. dr hab. Jan Przybyłowski (UKSW Warszawa), ks. prof. dr hab. Adam Skreczko (UwB Białystok), ks. prof. dr hab. Józef Mikołajec (UO Opole), o. dr hab. Marek Fiałkowski OFMConv (KUL Lublin), ks. dr hab. Bogdan Biela (UŚ Katowice), ks. dr hab. Bogusław Drożdż (prof. PWT Wrocław), ks. dr hab. Robert Biel (UPJPII Tarnów) oraz ks. dr hab. Zbigniew Zaremski (UMK Toruń).

Opracowanie składa się z czterech rozdziałów, zawierających dwanaście artykułów oraz z aneksu Fundacji Pro Publico na temat modelu diakonijnego Parafialnej Rady Duszpasterskiej jako fundamentu wspólnoty parafialnej. W pierwszym rozdziale, zatytułowanym „Preewangelizacja – podstawy i doświadczenie historyczne”, ks. Wiesław Przygoda podjął temat: *Preewangelizacja – ekstrawagancja czy pastoralna konieczność?* W artykule znajdziemy takie zagadnienia, jak: podstawy teologiczne preewangelizacji, społeczno-kulturowe uzasadnienie preewangelizacji oraz metody i środki preewangelizacji. W ramach ostatniego zagadnienia autor w świetle nauczania Kościoła przekonuje, że w poszukiwaniu Boga fundamentalne znaczenie mają trzy drogi: świat, człowiek i świadectwo życia ludzi wierzących. W związku z tym znajdziemy tutaj takie zagadnienia, jak: kontemplacja piękna stworzenia drogą odkrywania Boga, człowiek najdoskonalszym śladem Boga w stworzeniu oraz świadectwo wierzących w służbie preewangelizacji. W kolejnym artykule o. Ryszard Hajduk CSsR, prezentując preewangelizację w pierwszych wiekach chrześcijaństwa, najpierw ukazał charakterystyczne cechy preewangelizacji, aby następnie przedstawić preewangelizację w czasach antycznych. W tym punkcie zajął się takimi szczegółowymi tematami, jak: udział pierwszych chrześcijan w życiu społecznym, dialog ze światem pogańskim, posługa charytatywna na rzecz ludzi w potrzebie, świadectwo życia wspólnot chrześci-

jańskich oraz działalność apologetyczna. Autor wyraźnie pokazuje, że pierwotne chrześcijaństwo nie tylko nierozzerwalnie łączyło się z ideą preewangelizacji, ale może być także dobrą lekcją dla wyznawców Chrystusa żyjących na początku trzeciego tysiąclecia. W trzecim artykule, zatytułowanym *Pedagogia ewangelizacji na przedpolach wiary*, ks. Mieczysław Polak postawił sobie za cel odpowiedzieć na pytanie: jakimi podstawowymi zasadami powinien kierować się Kościół, realizując swoją misję na „przedpolach wiary”? Zagadnienie rozpoczął od ukazania tożsamości ewangelizacji rozumianej na sposób integralny i globalny. Następnie przedstawił problem pedagogii ewangelizacji oraz wyjaśnił termin „przedpola ewangelizacji”. To pozwoliło mu na wyprowadzenie wniosków, które stanowią podstawowe zasady pedagogii ewangelizacji na przedpolach wiary. Są to: duszpasterskie rozeznanie sytuacji każdego człowieka, spotkanie i dialog, perspektywa wolności oraz mistagogia otwartego serca i otwartych oczu.

Rozdział drugi, zatytułowany „Kultura miejscem ewangelizacji”, rozpoczyna się od artykułu ks. Adama Przybeckiego: *Dialog Kościoła z kulturą jako forma ewangelizacji*. Składa się on z trzech części, w których autor omawia kolejno takie zagadnienia, jak: pojęcie kultury w perspektywie ewangelizacji; uniwersytet uprzywilejowanym miejscem dialogu Kościoła z kulturą; nowe wyzwania. Konkluzja artykułu nie jest zbyt optymistyczna, gdyż według autora ciągle nam brakuje jasnej odpowiedzi na pytanie, wynikające ze stwierdzenia Jana Pawła II, że „bez duszpasterstwa kultury nie ma duszpasterstwa w ogóle”. Drugi artykuł, autorstwa o. Marka Fiałkowskiego OFMConv, pt. *Dziedziniec pogan miejscem dialogu z niewierzącymi*, przedstawia stosunkowo młodą i odpowiadającą współczesnym wyzwaniom inicjatywę Kościoła. Autor stawia sobie pytanie: jak „dziedziniec pogan” może służyć dialogowi z niewierzącymi i jakie znaczenie może odegrać w procesie preewangelizacji? Poszukując odpowiedzi na tak sformułowane pytanie, najpierw wskazuje na najważniejsze cechy zjawiska niewiary i obojętności we współczesnym świecie, następnie omawia koncepcję „dziedzińca pogan”, by na końcu zaprezentować możliwości jego wykorzystania na rzecz preewangelizacji. Z kolei Eugeniusz Sakowicz w artykule *Religie i kultury niechrześcijańskie wyzwaniem duszpasterskim dla Kościoła w Polsce* skoncentrował się na możliwościach dialogu Kościoła w Polsce z przedstawicielami religii i kultur niechrześcijańskich. Przedstawił problematykę zawarł w następujących punktach: Dialog przed dialogiem; Dialog z religiami i kulturami niechrześcijańskimi – zadaniem na nowy wiek; Dialog życia – podstawową formą dialogu międzyreligijnego w Polsce; Rada ds. Dialogu Religijnego KEP.

Trzeci rozdział, zatytułowany: „Misyjnie ukierunkowane duszpasterstwo”, rozpoczyna artykuł ks. Roberta Biela, pt. *Kierunki rozwoju duszpasterstwa wielkomiejskiego*. Duszpasterstwo to – jak stara się dowiedzieć autor – powinno być objęte coraz bardziej wyraźną troską Kościoła. Swoją tezę rozwinął w następujących punktach: Chrześcijaństwo w kontekście procesów urbanizacyjnych; Potrzeba nowej optyki duszpasterstwa; Duszpasterstwo w centrum miasta; Przykłady wiel-

komiejskich inicjatyw duszpasterskich. Z kolei Udo Fr. Schmälzle OFM przedstawił podstawy, aktualny stan i wyzwania na przyszłość duszpasterstwa szkolnego w Niemczech. W swoim artykule dochodzi do ciekawych wniosków, które można sprowadzić do dwóch. Z jednej strony koncepcja duszpasterstwa szkolnego w Niemczech przedstawia całościowy model pośredniczący między abstrakcyjno-teoretycznymi założeniami a konkretną praktyką, z drugiej zaś niepowodzenie wielu słusznych pastoralnych przedsięwzięć da się uzasadnić tym, że dobry cel jest realizowany takimi środkami, które w zasadzie tylko szkodzą w osiągnięciu owego celu. Ostatni artykuł w tej części, autorstwa ks. Waldemara Szlachetki, pt. *Czy wiosna Kościoła jest możliwa? Diakonijny model Parafialnych Rad Duszpasterskich*, wychodzi od pytań: dlaczego tak mało widoczne są efekty pastoralnego działania Kościoła i co Kościół obecnie robi nie tak, że chrześcijaństwo nawet dla tych, którzy są ochrzczeni, wydaje się czymś nieciekawym, rodzącym negatywne skojarzenia? Odpowiadając na te pytania, autor w kontekście doświadczeń archidiecezji poznańskiej podjął następujące kwestie: Potrzeba odnowy wewnętrznej Kościoła; Kościół – Matka szukająca własnych dzieci; Kapłan – duchowy przewodnik; Misyjne drogi poszukiwania; Nawrócenie duszpasterskie. Parafia – miejsce uprzywilejowane; Pro Publico – dla ludzi, dla parafii; Diakonijny model Parafialnej Rady Duszpasterskiej.

Ostatni rozdział nosi tytuł „Współczesne przykłady ewangelizacji na przedpolach wiary”. Rozpoczyna go ks. Alfred Hoffmann artykułem *Świadectwo wiary w warunkach chrześcijańskiej diaspory. Doświadczenia ze wschodnich Niemiec*, w którym przedstawia zarys sytuacji, jaka panuje w diecezji Görlitz oraz relację z miejsca spotkań chrześcijan z niechrześcijanami. Z kolei w artykule: *Świętować życie z chrześcijanami i niechrześcijanami*, bp Reinhard Hauke, na przykładzie wielu niestandardowych działań podejmowanych w diecezji Erfurt, pokazuje, jak Kościół katolicki stara się dotrzeć z przesłaniem Ewangelii do ludzi zdystansowanych do spraw wiary. Podobny cel założył sobie Michał Opatrny – świecki pastoralista z Wydziału Teologii Uniwersytetu w Czeskich Budziejowicach, reflektując na temat roli archidiecezjalnych centrów wspólnotowych w Pradze Czeskiej w ewangelizacji mocno zsekularyzowanej społeczności tego miasta.

Książka, w której znalazły się dość zróżnicowane artykuły, oscylujące wokół zagadnienia preewangelizacji, pokazuje szerokie spektrum możliwości dotarcia z przesłaniem Ewangelii do ludzi niewierzących w Chrystusa. Warto podkreślić, iż choć została przygotowana ona głównie przez polskich pastoralistów, przy wsparciu teologów i praktyków pastoralnych ze wschodnich Niemiec i Czech, wpisuje się w program duszpasterski Kościoła w Polsce, który w latach 2013-2017 stara się inspirować duszpasterzy i wiernych świeckich do duchowego przygotowania się na przeżywanie w 2016 roku jubileuszu 1050-lecia Chrztu Polski. Wielkim zadaniem, jakie stoi aktualnie przed duszpasterzami i aktywnym laikatem w Polsce, jest przyciągnięcie do Chrystusa i Kościoła tych rodaków, którzy zdystansowali się do życia we wspólnocie kościelnej, a niekiedy nawet zupełnie podda-

li się kryzysowi swojej wiary. To zadanie wymaga przygotowania i wdrożenia przez duszpasterzy w Polsce mądrej strategii ewangelizacyjnej, a od wszystkich uczniów Chrystusa, zarówno duchownych, jak i świeckich, wiarygodnego świadectwa życia wiarą chrześcijańską na co dzień. Z pewnością wydana książka stanowi przyczynek naukowy dla szeroko rozumianej teologii pastoralnej i teologii apostołstwa. Znajdujemy w niej pogłębioną refleksję na temat skutecznych form przekazu wiary chrześcijańskiej w dziele nowej ewangelizacji, o której znowu jest głośno w Kościele za przyczyną papieża Franciszka. Trudno też nie zgodzić się ze stwierdzeniem zawartym we wstępie publikacji, że „stworzona przez zespół krajowych i zagranicznych autorów synteza ma charakter pionierski i może stanowić zachętę dla przedstawicieli innych dziedzin teologii do podjęcia dyskusji na temat współczesnych form komunikowania wiary chrześcijańskiej w ramach duszpasterstwa i apostołstwa świeckich. Redaktorzy i autorzy książki wyrażają nadzieję, że przypomnienie wciąż aktualnego zadania Kościoła, jakim jest wyznawanie wiary w Boga i żywe świadectwo o Bogu, zwłaszcza w środowisku ludzi w Niego niewierzących, nie zamknie, lecz jeszcze bardziej ożywi dyskusję na temat nowych dróg ewangelizacji społeczeństwa polskiego” (s. 14). Podsumowując, można stwierdzić, iż prezentowana publikacja może być niezwykle ważną i cenną lekturą dla teologów i duszpasterzy, także dla studentów wydziałów teologicznych i alumnów wyższych seminariów duchownych, gdyż podejmuje problem, który staje się coraz większym wyzwaniem dla Kościoła w Polsce.

Ks. Bogdan Biela, Uniwersytet Śląski

J. Stala, *W kierunku integralnej edukacji religijnej w rodzinie (Próba refleksji nad nauczaniem Jana Pawła II w kontekście polskich uwarunkowań)*, Tarnów 2010, wydawnictwo Polihymnia, ss. 430, ISBN 978-83-7270-801-0

Edukacja i religia są ze sobą powiązane, tworząc nierozzerwalną całość i jedynie na gruncie teorii istnieje możliwość ich odrębnego rozpatrywania. Religia potrzebuje edukacji, gdyż dzięki niej dokonuje się refleksja, argumentowanie, ocenianie, zaś pełne rozumienie edukacji domaga się jej ukierunkowania w relacji ku Bogu, co umożliwia poznanie prawdy o pełnym rozwoju osoby ludzkiej i jej integralnym wymiarze. Mimo iż związek między edukacją i religią jest ukazywany jako podwójna perspektywa tego samego procesu, to jednak zagadnienie edukacji religijnej, szczególnie w środowisku rodzinnym, jest bardzo rzadko podejmowane. Prawdopodobnie jest to związane z ujawniającymi się intensywnie w XIX i XX wieku teoriami odrzucającymi odniesienie człowieka do Boga i wskazującymi na inne kategorie antropologiczne. Wskazany kryzys ujawnił się nie tylko w kra-